

УДК 331.556.4-057.86(477)

**МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ
ТА НАУКОВИХ КАДРІВ: УЧАСТЬ УКРАЇНИ****Ховрак І.В., к.е.н.****Приз М.Ю.**

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
В статті розглянуто сутність та сучасний стан міграції висококваліфікованих та наукових кадрів. Розкрито основні причини та центри, що притягують основну частку кваліфікованої іноземної робочої сили. Проаналізовано участь України в міграційних процесах. Особливу увагу приділено наслідкам еміграції наукових кадрів. Надано пропозиції щодо заходів, здатних посилити інтелектуальний потенціал України та зменшити еміграцію висококваліфікованих та наукових кадрів.

Ключові слова: міжнародна міграція, висококваліфіковані та наукові кадри, державна міграційна політика.

The article considers the essence and current state of migration of highly skilled and scientific personnel. The basic causes and centers that attract the bulk of skilled foreign labor were disclosed. Ukraine's participation in the migration processes was analyzed. Particular attention is paid to the consequences of researchers' emigration. The proposals on measures that can enhance Ukrainian's intellectual potential and reduce emigration of skilled and scientific personnel were made.

Keywords: international migration, highly skilled and scientific personnel, state migration policy.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах глобалізації розвинені країни намагаються побудувати такий тип економіки, який ґрунтувався б на інформації та знаннях. Тому вдосконалення та залучення інтелектуального людського капіталу, а також його збереження є першочерговим завданням таких країн. Шляхами формування інтелектуального капіталу є: підвищення якості освіти та науки, внутрішня міграція працівників з комерційних структур у наукові, імміграція наукових кадрів. Найбільш негативний вплив на економіку країни має еміграція наукових кадрів. Тому створення, розробка та реалізація ефективної міграційної політики надає змогу країнам убезпечити себе від такого небажаного явища, як «втеча умів». Варто наголосити, що країни, що роз-

© Ховрак І.В., Приз М.Ю., 2013

виваються, та країни з перехідною економікою є переважно «донорами» високоосвічених і кваліфікованих кадрів. Виходячи з цього, проблеми, пов'язані з інтелектуальною міграцією, є надзвичайно актуальними, оскільки зі збільшенням потоків інтелектуальних мігрантів починають уповільнюватися темпи розвитку сфери освіти й науки та національної економіки, що створює загрозу національній безпеці таких країн.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідження розвитку світових міграційних процесів посідає чинне місце в системі міжнародних економічних відносин. Зокрема, соціально-економічні аспекти міграційних процесів досліджені В. Будкіним [1, с.36], О. Грішновою [2, с.64], М. Долішнім [3, с.28], О. Малиновською [4, с.89] та іншими. Ю. Орловська наголошує, що не можна повністю зупинити наукову еміграцію з України, проте необхідно усунути чи мінімізувати негативні наслідки даного процесу [5, с.23]. Варто зазначити, що О. Малиновська розглядає міграцію як важливу складову модернізації, тобто розвитку та удосконалення суспільства [6, с.78]. Проте Н. Телефонко зазначає, що багато науковців, які від'їжджають з України, втрачають свій науковий потенціал, декваліфікуються, оскільки припиняють роботу за фахом [7, с.36]. Втім проблема участі України в процесах міжнародної міграції висококваліфікованих та наукових кадрів не висвітлена у науковій літературі належним чином, що і обумовило звернення до даної теми.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей міжнародної міграції висококваліфікованих та наукових кадрів, визначенні участі України в цих процесах, а також у виявленні шляхів мінімізації негативних наслідків міграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток і впровадження нових технологій у різних галузях виробництва й областях громадського життя призвів до формування особливого сегменту світового ринку праці – ринку висококваліфікованих та наукових кадрів, де національна належність втрачає своє старе значення і географічні межі перестають бути реальним обмеженням при працевлаштуванні. Варто наголосити, що висококваліфіковані та наукові кадри формують інтелектуальний потенціал суспільства. Відповідно, інтелектуальною міграцією варто вважати міграцію спеціалістів, які займаються

кваліфікованою, інтелектуальною або творчою працею, включаючи потенційних спеціалістів (молодих вчених, студентів, аспірантів і стажерів).

Історично явище міграції робочої сили, зокрема висококваліфікованої, є необхідним та природним атрибутом міжнародних відносин, спільного існування різних народів, соціальних груп населення, країн. Проте, серед основних причин міграції висококваліфікованих кадрів можна виділити [4, с.48; 7, с.35; 8, с.101]: 1) недостатнє фінансування наукової сфери; 2) низький рівень заробітної плати та соціальних гарантій вчених-науковців; 3) недосконалу інфраструктуру та неефективне інституційне забезпечення, що унеможливує реалізацію наукових розробок і фахових навиків; 4) недостатню матеріальну базу, яка стримує розвиток наукових досліджень та відкриттів; 5) нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні; 6) відсутність перспектив професійної реалізації тощо.

Висока концентрація названих причин міграції наукових кадрів в певних країнах і регіонах дозволяє виділити центри притягання мігрантів з інших країн. На даний час центрами, що притягують основну частку іноземної робочої сили, в тому числі і наукові кадри, виступають [9, с.139]:

- країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Бельгія, Швейцарія, Швеція, Нідерланди), де спостерігається тенденція щодо використання іноземної робочої сили на важких, непрестижних і шкідливих для здоров'я роботах;

- США, Канада і Австралія, що приймають переважно кваліфікованих спеціалістів;

- нафтодобувні країни Близького Сходу, куди спрямовані потоки трудових емігрантів з сусідніх арабських країн;

- нові індустріальні країни Південно-Східної Азії тощо.

Зростання відкритості українського суспільства за часів незалежності неминуче призводить до все більшого втягнення України в міжнародні міграційні процеси. Так, наприклад, наступного року після розпаду СРСР у загальній кількості фахівців, що виїхали, було 52% фахівців у галузі фізики, обчислювальної математики і програмування, 27% фахівців з біології і біотехнології, 12% хіміків, 9% представників гуманітарних

наук. За різними оцінками, Україна втратила в 90-ті рр. ХХ ст. 15–20% свого інтелектуального потенціалу. На початку ХХІ ст. у структурі українських трудових емігрантів до 50% мають вищу освіту, до 30% – професійно-технічну. Згідно з оцінками експертів, втрати країн – експортерів трудових ресурсів сьогодні сягають 10% національного доходу [10, с.343].

У доповіді Світового банку за 2010 р. «Міграція і грошові перекази» зазначається, що Україна займає 5-е місце в світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів. За кордоном знаходиться 6,6 млн. українців, які виїхали у різні роки (це майже 15% від загальної кількості нинішнього населення країни). За кількістю емігрантів Україна поступається тільки Мексиці (11,9 млн.), Індії (11,4 млн.), Росії і Китаю (11,1, 8,3 млн. відповідно). За даними Світового банку, Україна втрачає не лише потенційних працівників, але і дипломованих фахівців. Так, за кордоном працюють 3,5% від загальної кількості українців, які мають вищу освіту. Також, як стверджують у Світовому банку, міграційний коридор «Україна-Росія» у світі посідає третє місце після «Мексика-США» та «Росія-Україна». Крім цього, за даними Світового банку, Україна займає 11-е місце і з імміграції і за 2010 р. у нас зареєструвалося 5300 тисяч іноземців [11]. Тобто Україна є одним з найбільших транзитних коридорів в європейських країнах.

Слід зазначити, що за даними опитування працевлаштованих спеціалістів з вищою освітою 48 % опитаних виявили серйозні наміри емігрувати з України, 43 % замислюються про пошук роботи за кордоном, 5 % бажають отримати освіту за кордоном з перспективою працевлаштування [12, с.18]. Найбільш бажаними напрямками трудової міграції опитані вважають: Європу, США, Канаду, Австралію та Росію.

В цілому, щорічна інтелектуальна еміграція з України налічує приблизно 95,4 тис. фахівців (емігрує кожний 25-26 спеціаліст з вищою освітою) [7, с.38]. Проте, якщо брати до уваги лише осіб з науковим ступенем, то упродовж останніх десяти років за кордон емігрувало 574 доктори й 907 кандидатів наук. Молоді науковці виїжджають за кордон для проведення наукових досліджень, про що свідчать дані Державного комітету статистики України (табл. 1) [13].

Таблиця 1. Показники кількості виїздів наукових працівників за межі України у 2007 – 2011 роках, осіб*

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість виїздів наукових працівників за межі країни з метою:	10983	11288	10442	9898	10264
- стажування, навчання, підвищення кваліфікації	3914	3797	3990	3933	3787
- викладацької роботи	570	891	538	574	489
- проведення наукових досліджень	6499	6600	5914	5391	5988
Кількість виїздів наукових працівників за межі країни терміном:					
- до 3-х місяців	9855	10216	9467	8906	9354
- 3 місяці – 1 рік	879	858	767	819	786
- 1 – 2 роки	160	127	111	96	49
- понад 2 роки	89	87	97	77	75

*складена за даними [13]

Що ж до розподілу виїздів наукових працівників за межі України за терміном перебування, то найбільша кількість науковців виїжджає з країни терміном до 3-х місяців. Безумовно, позитивною тенденцією є скорочення виїздів науковців за межі країни на довготривалий термін. Цей показник свідчить про те, що престиж науки в Україні поступово відновлюється, за останні роки підвищуються рівень зарплати працівників галузі освіти та науки (з 1060 грн. у 2007 р. до 2081 грн. у 2011 р. [13]). Але рівень заробітної плати українських науковців дуже низький в порівнянні з рівнем заробітної плати науковців інших країн (рис. 1) [14].

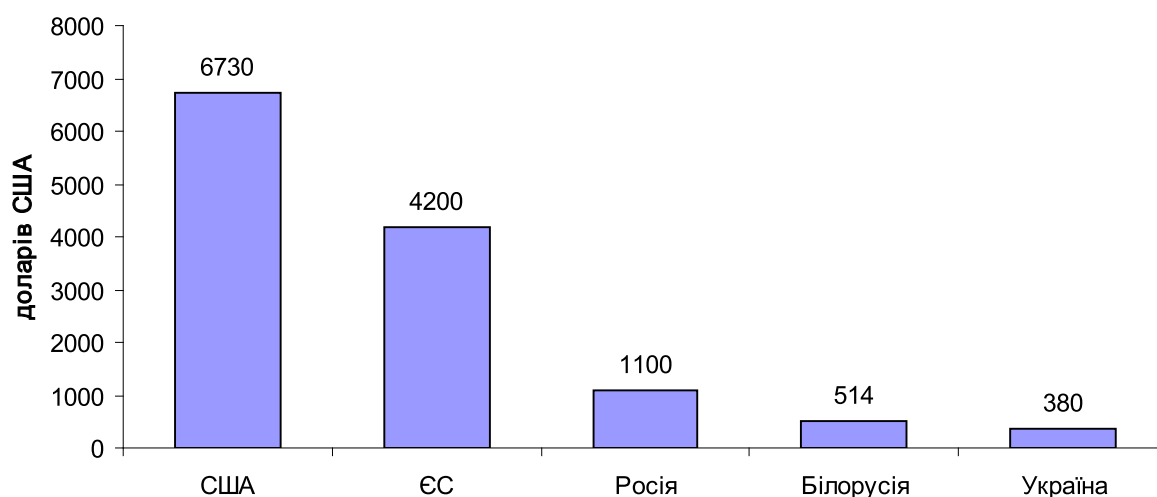

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата наукових кадрів за країнами

Процес міграції висококваліфікованої робочої сили, тією чи іншою мірою відбувається майже у кожній країні. Значно зростає інтерес мігрантів до таких країн, які дають змогу після проживання на території країни близько 3-х років, легалізуватися, тобто отримати дозвіл на проживання та на роботу (Іспанія, Чехія), або мати хоча б тимчасову реєстрацію (Угорщина). У 2008 році Єврокомісія схвалила два проекти директив щодо залучення кваліфікованих мігрантів. Згідно з першою передбачається допуск висококваліфікованих мігрантів в ЄС та створення європейської «блакитної карти», що надає цим людям низку соціально-економічних прав і гарантій, сприятливі умови для об'єднання родин. За другою директивою спрощується та прискорюється процес отримання дозволу на роботу та право на проживання і для роботодавця, і для працівника.

У сучасній науці з'явилися нові підходи, в основі яких лежить твердження, що еміграція кваліфікованих кадрів може надати значні переваги країнам, з яких виїжджають, оскільки це призводить до посилення міжнародного співробітництва та стимулює розвиток усередині країни.

Проте наслідки міграції наукових та висококваліфікованих кадрів є значною проблемою для країн, що розвиваються. Адже на підготовку молодих, активних, кваліфікованих спеціалістів було вкладено значні кошти, тим самим створивши конкурентну перевагу для інших країн. Тобто країна не отримує віддачі від своїх вкладень у людський капітал. Систематизація позитивних та негативних наслідків еміграції наукових кадрів наведена на рис. 2.

Варто зауважити, що переваги від міграції наукових кадрів можуть бути реалізовані лише тоді, коли країна-донор створить ефективну політику «циркуляції» висококваліфікованих кадрів. На прикладі України можна стверджувати, що в країні не існує державної підтримки науковців-мігрантів, які, повертаючись, стикаються з психологічним стресом (повернення фактично вже до іншого суспільства) [15, с.58]. Відповідно мігрантам часто знову доводиться через деякий час їхати на заробітки до інших країн.

Отже, державна міграційна політика має бути комплексною та всеосяжною, «враховувати різнобічні аспекти, на ділі стати однією з найважливіших складових, що визначають ступінь демократизації і

зрілості політичної культури суспільства» [5, с.24]. Серед заходів, здатних посилити інтелектуальний потенціал України та зменшити еміграцію висококваліфікованих та наукових кадрів, варто виділити наступні: налагодження зв'язків та активна співпраця з вітчизняними вченими, які працюють за кордоном; ефективна державна політика на ринку праці щодо створення робочих місць в наукомістких виробництвах; створення належних умов для якісного навчання й наукових досліджень; підвищення престижу професії науковця й популяризація наукових успіхів у засобах масової інформації тощо.

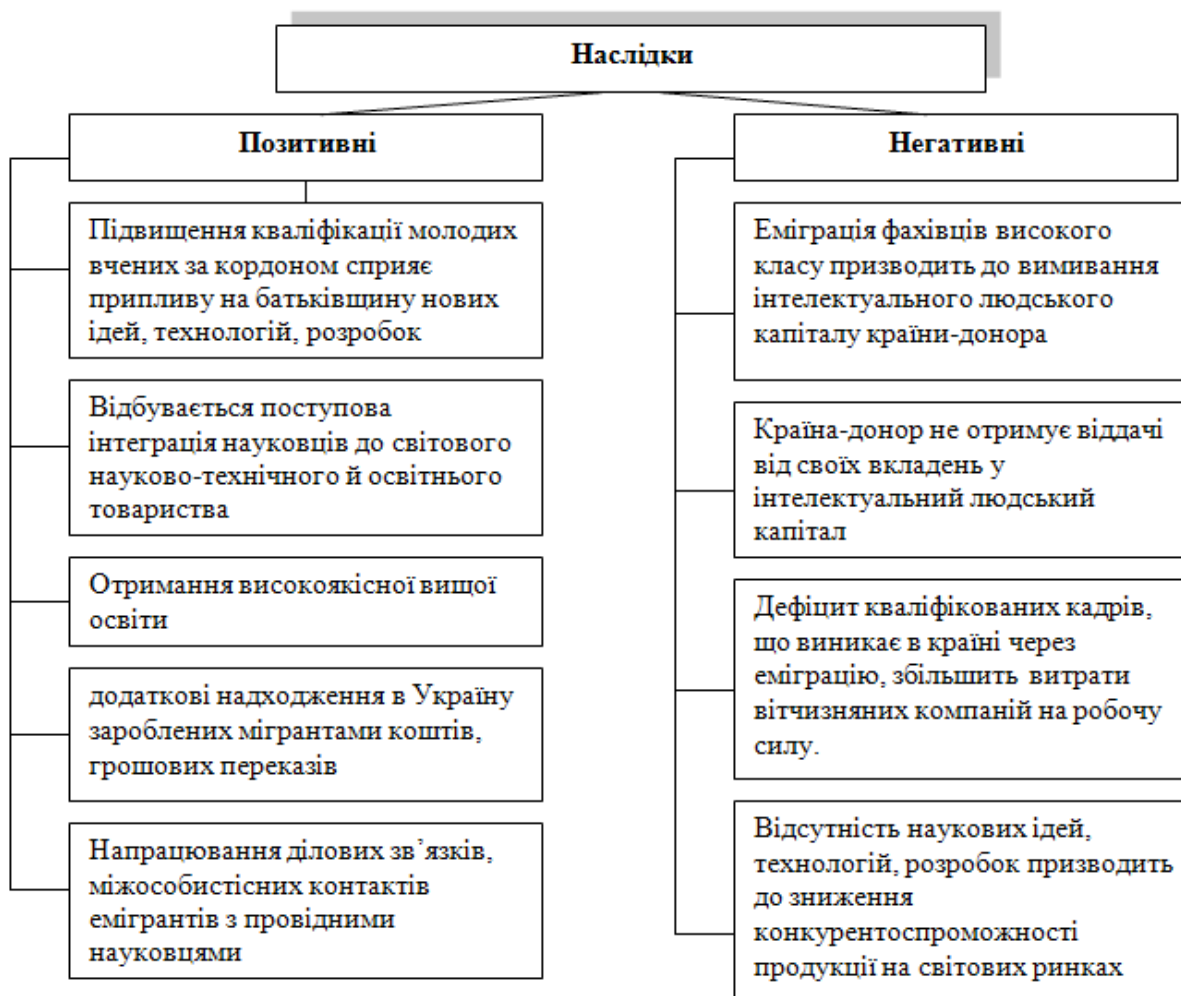

Рис. 2. Позитивні та негативні наслідки еміграції наукових кадрів

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити, що процеси міжнародної міграції висококваліфікованих та наукових кадрів є невід'ємною складовою розвитку міжнародних економічних відносин. Наслідки міграції залежать від того, чи є певна країна, країною – поста-

чальником, або країною – користувачем іноземної робочої сили.

Таким чином, можна сформулювати такі пропозиції щодо мінімізації негативного впливу міграції для країн: забезпечення зворотності міграції; створення робочих місць наукових кадрів; політика сприяння внутрішній міграції як альтернативі зовнішній; здешевлення переказів; покращення умов акумуляції заробітків мігрантів та їх спрямування на розвиток економіки країни-донора; введення закону про правовий статус працівника-мігранта; укладення дво- чи багатосторонніх угод з державами, в які здійснюється міграція для подолання нелегального працевлаштування; створення наукового центру, в якому здійснювався б моніторинг міграційних процесів, їх аналіз та шляхи зниження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будкін В. Сутнісні характеристики та форми транскордонного економічного співробітництва / В. Будкін // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 52–63.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : ТОВ «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
3. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть : нові пріоритети / М. І. Долішній – К. : Наук. думка, 2006. – С. 17.
4. Малиновська О. А. Міграція в умовах глобальної фінансово-економічної кризи / О. А. Малиновська // Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 123–133.
5. Орловська Ю. В. Особливості регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів України в сучасних умовах / Ю. В. Орловська, І. Є. Реліна // Економічний простір. – 2011. – № 54. – С. 22-27.
6. Малиновська О. А. Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства / О. А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1 (17). – С. 77-86.
7. Телефанко Н. Б. Інтелектуальна еміграція з України в умовах міжнародної економічної інтеграції / Н. Б. Телефанко // Економічний простір. – 2011. – № 52/2. – С. 32-41.
8. Малютін А. І. Трудова міграція України : тенденції розвитку / А. І. Малютін // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2008. – № 2. – С. 97-102.
9. Ткач В. Ю. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів / Ю. В. Ткач // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 138-143.
10. Орловська Ю. В. Міграція висококваліфікованих кадрів з України в сучасних умовах / Ю. В. Орловська, І. Є. Реліна // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического

- сотрудничества и ГУАМ : Сборник научных трудов. – Стамбул-Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2010. – С. 343-345.
11. World Bank : Migration and remittances Factbook 2011. – Washington, 2010. – 249 p.
  12. Прядко И. Граница возможностей / И. Прядко // Корреспондент. – 2013. – № 1 (540). – С. 16-18.
  13. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  14. Звіт по міграцію та розвиток. – Всесвітній банк, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
  15. Ілляш О. В. Негативні наслідки міжнародної міграції людських ресурсів за умови формування в Україні зони вільної торгівлі / О. В. Ілляш // Журнал європейської економіки. – 2009. – № 1. – С. 50-59.